

Відгук

офіційного опонента Козловської Лариси Степанівни
про дисертацію Алли Володимирівни Горобець «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття» (Вінниця, 2023. 206 с.), що подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія до разової спеціалізованої вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Художній дискурс, з його змістовою різноплановістю, наявними мовними ресурсами та потенційними можливостями словобудови, оригінальними спробами вербалізації національної картини світу, які маніфестують індивідуальне світосприймання автора художнього тексту, завжди перебуває у фокусі дослідницької уваги. Численні лінгвістичні студії відтворюють прискіпливий пошук мовних інструментів ословеснення уявлень людини про навколишній світ через структурування лексико-семантичного поля, специфіку логіко-семантичної та асоціативно-образної реалізації відповідних засобів у конкретному художньому тексті.

Вдячний ґрунт для виявлення, опису та системного аналізу семантико-структурних відношень у лексиці створює мова художнього стилю, актуалізуючи зв'язок між загальномовним та ідіолектним словником як окремий аспект таких досліджень. Естетичне усвідомлення реальності конкретними майстрами слова, та ще й об'єднаними регіональною приналежністю (цілком оригінальний додатковий вимір такого сприйняття), сформоване на перетині кількох факторів, з-поміж них: словник національної мови, традиції художньої мови та індивідуально-авторська мовотворчість як суб'єктивне бачення світобудови. Авторка рецензованої праці «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття» А.В. Горобець обирає недостатньо вивчений аспект у цьому дослідницькому корпусі, звертаючи увагу на лексику, яка оформлює поняттєву сферу часу, визначаючи відповідне системно організоване угруповання слів як лексико-семантичне поле (с.2, 17, 28).

Самостійність пошукової стратегії А.В. Горобець засвідчена у визначенні основної мети («аналіз лексико-семантичного й асоціативного поля «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття» – с.18) та узгоджених із нею завдань (с.18). Погоджуючись у цілому з таким авторським вибором, зауважимо щодо надто глобального, з огляду на історію питання в лінгвістичній науковій літературі, формулювання першого завдання («з'ясувати природу лексико-семантичного й асоціативного поля» – с.18) та можливого композиційного переформатування порядку пунктів для увиразнення логіки викладу результатів. Загалом можемо стверджувати про послідовне та ґрунтовне виконання сформульованих завдань протягом усього тексту дослідження. Унаслідок, визначивши структуру ЛСП з поділом на ядрову, центральну та периферійну, структурувавши відповідне лексико-семантичне та асоціативне поле за виокремленими тематичними групами, детально описавши значення всіх компонентів, які належать до своєрідних констант української матеріальної та духовної культури і специфічно відображені в художніх текстах письменників Вінниччини ХХ століття, а отже, урахувавши регіональний вимір функціонування мовних одиниць, авторка дослідження переконлива у пропонованій класифікації та структуруванні лексико-семантичного й асоціативного поля «час».

На наш погляд, у роботі використана достатня джерельна база (5014 аналізованих одиниць з різножанрових текстів М.Басюка, Є.Гуцала, В.Земляка, Л.Пастушенка, М.Стельмаха, М.Трублаїні та ін.) для доказового обґрунтування висловлених дослідницьких міркувань. Застосовані авторкою методи дослідження (с.20) уможливають об'єктивний дослідницький підхід до вивчення мовного матеріалу, вибудови власної пошукової концепції (с.21). Її наукова достовірність визначає практичне значення роботи в аспекті опису лексичних ресурсів художнього стилю (с.21).

Актуальність теми засвідчує не лише особисті авторські вподобання, а й ураховує пріоритетні напрямки наукових досліджень кафедри української мови

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Перший розділ «Теоретичні засади дослідження лексико-семантичного та асоціативного поля «час» являє собою детальний та виважений огляд (с.24-52) наукових розвідок і підходів до вивчення понять «лексико-семантичне поле», «мовна асоціація» та категорії темпоральності, які, власне, використані в роботі як термінологійний апарат. Дисертантка детально аналізує відомі теорії польового опису лексичного простору мови, виявляючи при цьому добру обізнаність із діахронією питання (Й.Трір, Г.Ібсен, О.Потебня, В.Русанівський, Л.Ставицька, Л.Пустовіт, О.Селіванова, Ж.Соколовська) та знання сучасного наукового доробку (С.Єрмоленко, Н.Данилюк, І.Завальнюк, М.Кочерган, Л.Кравець, О.Маленко, Ж.Марфіна, Н.Мех, Л.Мялковська, О.Павлушенко, І.Ходарева, Г.Сюта), проте вже тут чітко задекларує власну наукову позицію (с.26, 27, 28, 33, 47, 55, 69 та ін.).

Говорячи про мистецьке мовомислення та читацьке сприйняття, акцентуємо на вагомій ролі асоціацій, які унаочнюють те, яким ми бачимо і як розуміємо дійсність. Мовні асоціації варто розглядати в площині їхнього контекстуального функціонування (с.37), але виникнення асоціацій (ширше – образотворення) не є хаотичним чи не підконтрольним письменникові. У п.1.2, присвяченому цьому аспекту дослідження, засвідчуємо наукову компетентність дисертантки, яка послідовно розрізняє пряме і контекстуальне значення слова-асоціата, опираючись на зібраний матеріал, послуговується лексикоцентричним підходом, «описуючи асоціативне поле «час» первинного значення», а текстоцентричним – «досліджуючи асоціативне поле «час» вторинного значення, що пояснюється наявністю/відсутністю темпорального асоціата в тексті» (с.38). Очевидним здобутком, який поглиблює сучасну лінгвістичну теорію, є запропоноване осмислення типології асоціативного поля «час» (с.20) на тлі текстоживання доволі традиційних його компонентів.

Вирішуючи одне із завдань свого дослідження, у другому розділі «Структурно-семантична організація лексико-семантичного й асоціативного

поля «час» (с.52-143) авторка зупиняється на типологійній характеристиці якісно різноманітного та кількісно багатого аналізованого поля, виявляючи структурно-семантичні особливості лексико-семантичних груп (ЛСГ). Зрозуміло, що змодельована в загальномовному словнику структура значень ядерних лексем на зразок час, пора, врем'я аж ніяк не охоплює усі відтінки, які можуть виникати в індивідуально-авторському слововжитку. Тож у розділі детально досліджена зреалізована в авторських текстах письменників Вінниччини система лексико-семантичних часопозначень. Із архісемою час співзалежні численні конкретизатори, які описують та членують цей абстракт, відбиваючи об'єктивну темпоральну картину світу. Дисертантка вмотивовано виокремлює три лексико-тематичні групи (періоди доби, назви місяців, назви вікових періодів) і одинадцять мікрополів (зима, весна, літо, осінь, ранок, день, ніч, дитинство і т.д.), аналізуючи їх як загалом цілісні явища, що мають специфічні ознаки семантичного наповнення та структури, визначаючи кількісне наповнення, ядерні, центральні та периферійні лексеми, граматичне оформлення. Окремої уваги заслуговують адекватно екстрапольовані на досліджуваний мовний матеріал теоретичні тези про ядрову лексему час «у його різних відмінкових формах..., характеризується самостійністю, є суб'єктом дії, провідною думкою надфразової єдності: *Може, час забрав і їх, і те, що вважалося – звалось коханням* (22, с.236); *Як не йде, як не божеволіє час, а колиска колишеться. Тільки не його* (19, с.383)» (с.55); «Об'єктна позиція темпоральності в тексті є не менш виразною, хоч час уже не виконує жодної дії, а дія виконується над ним: *Знайшов час для журби* (22, с.370); *Нащо гайнувати час...* (22, с. 289)»; «Периферійні елементи мікрополя «ніч» за ступенем самостійності класифікуємо на такі, що виражають первинну і вторинну темпоральність. Первинну темпоральність спостерігаємо в реченнях: *Над землею легковійно тремтіло імлисте срібло місячної ночі* (20, с.282)» чи «Вторинну темпоральність виражають словосполучення, у яких часономен посідає позицію залежного слова: *Нічний ліс не озивався* (2, с. 311)». Водночас зауважимо, що авторка інколи залишає непроілюстрованими власні думки, тож натрапляємо

тільки на констатації конкретних мовних фактів (зокрема, на с.49, 73). Не з усіма запропонованими контекстуальними тлумаченнями можемо беззастережно погодитися: «Подекуди натрапляємо на номінації...» (с.67), чому тоді лексему зараховано до центру; «Семантику неозначеного часу виражають також подані нижче речення:...*За якийсь короткий час для вчительки існували тільки дівчата й пісня* (17, с.211), але з-поміж інших прикладів тут наявна «виразно темпоральна» лексема *короткий* із семою тривалість (с.65).

Однією з передумов появи нових асоціативних рядів під час читацького сприйняття художнього тексту стає саме ідіостильове функціонування, тож виправданим з погляду логіки дослідження є представлений у розділі аналіз асоціативного поля «час» у польовій структурі, власне поняття асоціативності як об'єкта вивчення різних галузей наукового знання. Тонкі спостереження дисертантки за функціонуванням досліджуваних часономенів у контексті їхнього розподілу за способом вираження та асоціативними зв'язками (с.125, 127, 132, 138) додають тексту безсумнівної аналітичності.

Характерні риси художньо-естетичної реалізації компонентів кожного аналізованого мікрополя пов'язані як з авторською актуалізацією усталених загальнономовних значень, так й образних, часто заглиблених у народнопоетичну традицію, у традицію сприймання часу на Поділлі. До речі, у третьому розділі «Функційно-стильова специфіка засобів художнього вираження часових понять» якнайвиразніше простежуємо саме цей, задекларований у завданнях роботи аспект дослідження системи часономенів (с.148, 150, 163, 167). Яскраві приклади метафоризації авторської мови, де в темпоральних структурах поєднані традиційні літературні та фольклорні конотації з індивідуально-авторськими, наведено в п.3.1. Епітети на позначення темпоральності в обстежуваних текстових структурах виявляють себе як продуктивний образотвірний та експресивно-оцінний засіб, інструмент творення художньо-естетичної реальності завдяки індивідуально-словесному моделюванню світу в тематичній площині часу: «...надають додаткової експресивності й образності семантиці інших елементів, пов'язаних із темпоральністю» (с.160). Проаналізовані групи

порівняльних зворотів засвідчують їхню здатність акумулювати у своїй внутрішній формі інтелектуальний та емоційний зміст часу (с.166, 170, 175, 177). Ураховуючи продуману структурованість, аргументованість дослідницької позиції словесними ілюстраціями (с.148, 156, 159, 172), коректність їхнього вибору, вважаємо цей розділ вдалим кроком до створення цілісної картини мовомислення письменників Вінниччини.

Представлений у дисертації аналіз ретельно зібраного фактичного матеріалу стимулює до роздумів та рекомендаційних міркувань, які загалом уже висловлено. Дозволимо собі побажати поглибити деякі висновкові положення підрозділів (с.77, 84, 141), які підтримають загальний теоретичний потенціал роботи та логічно унаочнять її результати.

З'ясування й систематизація тематичних, семантичних компонентів словника часономенів, їх асоціативно-семантична стратифікація, характеристика узвичаєних й оказіональних типів сполучуваності дають підстави для зроблених висновків, що є повністю самостійним результатом дослідження, корелюють із його завданнями та значимо доповнюють сучасну теорію темпоральності.

Наведені вище дискусійні міркування не впливають на загальний позитивний висновок про дисертаційну працю, а можуть бути поштовхом до актуалізації майбутньої дослідницької роботи дисертантки.

Публікації А.В. Горобець (це 8 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у закордонних виданнях, 5 публікацій у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських конференцій) є зразком цілком відповідної апробації теоретичних результатів дослідження, його практичних здобутків та висновкових положень.

Отже, ознайомлення з дослідженням «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття», яке подано для захисту до разової ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, уможливорює констатацію: актуальність вирішуваних наукових завдань, ґрунтовність аналізу опрацьованого мовного матеріалу, новизна, теоретико-практичне значення,

достовірність висновків є вагомими підставами для визнання праці такою, що відповідає чинним вимогам п.п.6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2022 року №944, підготовлена відповідно до напрямків наукового дослідження освітньо-наукової програми Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. За виконання цієї праці А.В. Горобець цілком заслуговує на присудження пошукуваного наукового ступеня в галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 035 Філологія.

Кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри бізнес-лінгвістики
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Л.С. Козловська

